

пропагандистську кампанію боротьби з антисемітизмом. У пресі почали вміщувати матеріали про переслідування євреїв на виробництві, в лікарнях і навчальних закладах, а також у відсталому селі. Оскільки «класове походження» антисемітизму не викликало в рамках офіційної ідеології жодних сумнівів, його почали приводити як обтяжливу обставину при будь-яких негативних явищах.

Отже, в 1920-х рр. національна політика влади на Україні стала інструментом радянзації населення. Реалізація практичних заходів (НЕП, політика коренізації, залучення євреїв до землеробства, діяльність Евекцій тощо), поряд із змінами в соціально-економічному та політичному житті, поглибили вже існуючі суперечності між двома народами й породили нові. Головний висновок, що випливає з аналізу міжетнічних стосунків євреїв та українців, – тогочасний антисемітизм – продукт сублімації ненависті народу до радянської влади.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Буценко А.И. Советское строительство и национальные меньшинства на Украине. –Харьков, 1925; Затонский В.П. Национальная проблема на Украине. –Х., 1926; Постишев П.П. В боротьбі за ленінсько – сталінську політику партії (Збірник.) –К., 1935; Скрипник М. Перебудовними шляхами. (Проблеми культурного будівництва національностей України) //Більшовик України. -1931. -№12. – С.15-35; Челюнкаевич Н.А. Национальный состав Советской Украины. Объяснительная записка к этнографической карте УССР. –Х.,1925; Чубарь В.Я. Советская Украина. –Х., 1925; Шлихтер А. Борьба с националистическим уклоном на современном этапе. –Х.,1933; 2. Мац Д. На высоком подъеме. О работе среди национальных меньшинств Украины // Революция и национальности.- 1935. -№6. –С.62; Глинский А. Национальные меньшинства на Украине. – Х.-К.,1931; Гитлянский А. Ленинская национальная полтика в действии (нацменьшинства на Украине). // Революция и национальности. -1931. -№9. –С.35-44; 3. Поляков Л. История антисемитизма. В 2-х т. –Т. 2. – М., 2001. –С.402; 4. Рафальський О.О. Національні меншини України в ХХ ст. Історіографія. Дис...д-ра іст. наук. –К., 2001. –С.168; 5. Найман О. Історія євреїв України. –К., 2003. –С.372; 6. Там само; 7. Нариси з історії та культури євреїв України. Упоряд. Л. Фінберг. –К.,2005. –С.141; 8. Бойко О.Д. Історія України. –К., 2000. –С. 380; 9. Краткая еврейская энциклопедия./ Ред. И. Орен, Н. Прат. –Т.8. – Иерусалим, 1996. –С.160; 10. Коммунистическая власть против религии Моисея. Документы 1920-1937 и 1945-1953гг. – Винница, 2005. – С.28; 11. Скрипник М. Права та стан національних меншостей на Україні. Статті й промови з національного питання. – Сучасність, 1974.- С.98; 12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. –Ф.413.- Оп.1.- Спр.249. –Арк.141; 13. Там само. – Арк.11; 14. Краткая еврейская энциклопедия. – С.162.

О.В. Косіненко

ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР «КРИВОРІЖСТАЛІ» ЯКІВ ВЕСНІК – ПРЕДСТАВНИК УКРАЇНСЬКОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ 20-30-Х РР. ХХ СТ.

Серед чинників, які сприяють становленню державності, провідне місце належить інтелектуальному забезпеченню цього процесу. Загальновідомо, що носієм такого «забезпечення» у всіх народів завжди є інтелігенція. Саме їй належить усвідомлення та обґрунтування специфічних особливостей «душі» народу, його національного характеру. Протягом багатьох століть інтелігенція України досить успішно вирішувала це завдання. Це було пов'язано, передовсім, із специфічними особливостями історичного розвитку народу України.

У дослідженні ми звернемося до досить непростого часу нашої історії, а саме 30-х років ХХ ст., коли в країні вже сформувався культ особи і набирала оберти тоталітарна система. Але і в той, досить важкий час, в країні були особистості, здатні масштабно мислити, створювати нові об'єкти, бути носіями культури. Саме такою людиною і був перший керівник «Криворіжбуду», перший директор заводу «Криворіжсталь», нині сучасного металургійного гіганта «Міттал Стілл Кривий Ріг» Яків Ілліч Веснік.

У цій статті розглянемо:

- трактування поняття «інтелігенція», якості й характеристики, притаманні інтелігенції;
- життєвий шлях Якова Ілліча Весніка як представника української інтелігенції 20-30-х років ХХ століття.

У філософському словнику поняття «інтелігенція» трактується як соціальний прошарок суспільства, конгломерат людей, професійно зайнятих розумовою (здебільшого складною, висококваліфікаційною, творчою) працею, розвитком та поширенням культури у суспільстві. Як соціальна верства суспільства, інтелігенція розкриває себе у політиці цілеспрямованою діяльністю щодо забезпечення та відстоювання своїх специфічних інтересів¹.

.....
Філософ В.Капіца стверджує, що у суспільному житті інтелігенція бере на себе обов'язок соціального лідера, а саме:

- стверджує своє провідне місце у системі суспільного виробництва;
- закріплює свою провідну роль в організації суспільної праці, де вона виконує керівні функції;
- відіграє провідну роль у збереженні, примноженні, розподілі духовних благ і культурних цінностей;
- оволодіває переважною частиною суспільного духовного і соціально-культурного багатства як інтелектуального капіталу – людського, духовно-практичного, керуючого, інформаційного тощо².

З позиції розвитку духовної культури людини й суспільства інтелігенція розглядає і суть суспільних процесів. Вона керується у розкритті і розвитку соціодуховних здібностей людини, її творчо-інтелектуальних можливостей і перспектив.

Мета суспільства – духовно-творчий розвиток людини на філософських ідеях соціальної культури. Засіб цього – професійно-творча самореалізація кожної людини. Критерій рівня соціального розвитку суспільства полягає в тому, чи створює воно необхідні й достатні умови для самореалізації особистості чи ні.

Головним завданням інтелігенції є підйом рівня культури свого народу до здібностей проявляти інтелектуальну ініціативу, а з нею – знаходження шляхів до соціального розуміння на основі ціннісно-орієнтаційної єдності всього суспільства.

У масштабі України – це здатність суспільства до самоорганізації, самодисципліни, самоконтролю на основі власних інтелектуальних ресурсів.

Італійський філософ-марксист А.Грамші стверджує, що основна функція інтелігенції – це передача знань масам. Він вважає, що існує два основних типи інтелігенції:

- традиційна (переважно сільська) транслює послання еліти, не претендує на власну політичну роль;
- органічна – результат органічного розвитку соціальних класів³.

Головний зміст і призначення соціокультурної реалізації найбільш активних представників технічної інтелігенції – прояв особистої ініціативи, громадянська ініціатива людей для практичних дій з метою соціокультурної трансформації суспільства, регенерації промислового комплексу на принципах багаторівневої економіки.

Провідну роль при цьому відіграють господарські лідери, котрі володіють значним керівним ресурсом.

Враховуючи зазначене, можна виділити об'єктивні якості й характеристики, притаманні суто інтелігенції:

1) соціальне розуміння інтелігенції як сукупності освічених людей, зайнятих розумовою працею. Воно передбачає складну, неоднорідну структуру цього контингенту. До того ж вона найбільш ідеологізована. Суперечності в самій інтелігенції сягають особливої гостроти;

2) зазначена неоднорідність інтелігенції має тенденцію за певних умов тяжіти до внутрішньогрупового антагонізму. Це пов'язане з тим, що серед різних градацій інтелігенції виокремлюється професійно-соціальна. Розумова праця інтелігенції обслуговує потреби різних верств населення. Тому в інтелігенції першого порядку можна виокремити такі її загони, котрі необхідні суспільству однаковою мірою: лікарі, інженери, юристи, офіцери, духовенство.

Є інтелігенція другого порядку, працею якої забезпечуються специфічні потреби, в першу чергу і головним чином самої інтелігенції: історики, філософи, соціологи, літературо- і мистецтвознавці, деяка частина письменників, композиторів, художників.

Існує інтелігенція третього порядку, генератори основоположних ідей, що зумовлюють діяльність усієї інтелігенції загалом;

3) родовою особливістю інтелігенції є індивідуалізм. Він зумовлений обставинами її формування та буття. Незважаючи на те, що навчання інтелігента здійснюється поточним методом і в колективі, процес його визрівання глибоко індивідуальний, тому що знання, навички не стільки даються, скільки беруться. Звідси притаманне інтелігенту підвищене почуття особистої відповідальності, його пристрась до людей, речей та вчинків, виразна яскрава індивідуальність, його намагання бути не таким, як всі;

4) особливість інтелігента як похідна від індивідуалізму – це загострена любов до волі, потяг до незалежності. Але необмежена воля прояву власної особистості – це така вимога, здійснення якої дуже жорстко обмежується суспільними умовами.

Всі ці риси й характеристики повною мірою притаманні Якову Іллічу Весніку. Народився Яків Ілліч Веснік 21 серпня 1894 року в Мінську у сім'ї інтелігентів. Ще у ранні роки з головою поринув у революційну боротьбу, брав участь у подіях в Мінську, розповсюджував листівки, за що був виключений із гімназії. Але пізніше Я.Веснік здобув академічну освіту в Лозанському університеті та у Генеральському політехнічному інституті.

У роки Першої світової війни служив у російській армії у складі 119 Коломенського піхотного полку, воював у Східній Пруссії. У післявоєнний час працював на заводі «Айваз» у Петрограді. Відвідував підпільний гурток. Під час Лютневої революції був командиром Виборзького загону Червоної гвардії. В липні 1917 року займав посаду комісара пошти та телеграфу Виборзького району. Брав участь у штурмі Зимового палацу та у боях у районі Пулковських висот. Пізніше були різні посади, різні роботи, але скрізь Я. Веснік визначався як висококваліфікований спеціаліст, знавець своєї справи. Так під час відбудови Пойлінського моста на Тифліському напрямі завдяки організаторським здібностям та знанням молодого інженера Я.Весніка роботи було закінчено вчасно і якісно. У лютому 1919 року Яків Іванович був тяжко поранений у боях за ст. Аг-Тягля. Після лікування був призначений начальником Головного військового будівельного управління РСЧА. У лютому 1926 року – голова «Алтайполіметалтресту», керував відбудовою золотих Риддерівських рудників на Алтаї. У цей період побував у Нью-Йорку як віце-президент «Амторгу». Очолював інженерну службу на будівництві нафтопроводів у Баку. У 1928-1929 роках – заступник торгпреда у Швеції. У 1929-1930 роках працює начальником прокатних цехів «Магнітбуду». У цей час виїжджає до Німеччини для закупівлі обладнання.

У 1931 році нарком важкої промисловості Серго Орджонікідзе призначає Я.І. Весніка начальником тресту «Криворіжбуд» із спорудження металургійних і коксохімічних заводів. Отже, до Кривого Рогу він приїхав уже зрілою людиною.

На новобудові розкрилися усі організаторські таланти нового керівника, як зводити підсобні цехи, електростанцію, копати котловани під доменний цех. Але для директора «Криворіжбуду» основним було не виробництво, а – люди, що будували це виробництво. Бо справжню інтелігентність можна побачити тільки у ставленні до людей, до їхніх потреб. Дбати про хліб і житло для «новобранців», які прийдуть будувати гігант завтра, прилучати людей до культури у найпервіснішому розумінні цього слова – в гуртках з ліквідації неписьменності навчати вчорашніх селян будівельних професій, а також спеціальностей слюсарів, водопровідників, токарів, доменщиків, боротися з травматизмом, щоденно думати про дітей, які приїхали на новобудову з батьками, – їм і дитсадки, і школи потрібні.

За кресленнями Я.І.Весніка будувалося Соцмісто (район, у якому мали проживати працівники майбутнього металургійного гіганта). При цьому талановитим інженером було продумано все до найменших дрібниць: широкі вулиці, достатня відстань між будинками для зведення скверів і дитячих майданчиків.

Геніальність розуму Якова Ілліча проявилася під час відбудови Кривого Рогу після визволення міста. У відродженні міста використовувалися плани Я.І.Весніка. І саме завдяки їм Соцмісто зберегло свій вигляд, було відбудоване у рекордно короткі строки і зараз є по суті адміністративним центром Кривого Рогу.

Кожна неупереджена людина скаже: усе це зрушити, закрутити в потрібному ритмі й напрямку – ніякій посередності не під силу. Потрібна людина яскрава, показна, освічена. Наркомважпром недарма поставив на чолі «Криворіжбуду» справжнього Інтелігента з великої літери – Якова Весніка.

Маючи класичну академічну освіту, Веснік велику увагу приділяв культурі. Про Якова Ілліча і його помічників – Ільдрима, Кулакова, Горького, робкорів, комсомольців, редактора газети «Темпи вирішують» Штаферука можна судити з того, що вимоги культури задовольнялись у «Криворіжбуді» на рівні виробничих. У гуртожитках – стаціонарні кіноустановки, бібліотеки, хори, драматичні гуртки. Багато уваги приділялось спорту: парашутна вишка, аероклуб, масові змагання на значок «Готовий до праці й оборони», кінні пробіги⁴.

Інтелігентність людини виявляється в усьому, передусім, у побуті, в родинних стосунках. Директор «Криворіжбуду» був людиною без особливих комплексів у побуті. Жив спочатку в готельному номері. Звичайна готельна кімната завжди була завалена кресленнями й діловими паперами. На столі – кілька телефонів. Ходив у військовому вбранні: в галіфе було зручніше ходити будовою. І машина, щоб їздити новобудовою, мав власний «Форд» і комбінатський ГАЗик з тентом.

Навіть ставши першим директором «Криворіжсталі» у 1934 році, він залишався близьким для робітників. Його можна було зустріти скрізь: і в цеху, і на новобудовах міста.

Сім'я Якова Весніка до 1932 року залишалася у Москві, де жила рідня дружини. Дружина, колишня фронтова медсестра, чешка Женя Мемечек, потім стала оперною співачкою Євгенією Веснік, готувалась теж приносити користь будові – вивчала зоотехнію, згадувала порядки на птахофермах, де стажувалась в Європі.

Та, очевидно, саме така людина, з такою життєвою позицією і була шкідлива для сталінського режиму. У 1936 році Я.І.Веснік був звинувачений у підтримці троцькістів. Незважаючи на те, що під його керівництвом за рекордно короткі строки було збудовано перші доменні печі (у серпні 1934 року ДП-1 «Комсомолка», а у травні 1935 ДП-2) його було заарештовано. Завдяки втручання С. Орджонікідзе звинувачення були зняті. Знову невтомний директор повернувся на робоче місце. Та восени 1937 року – нові звинувачення, арешт, суд. Каральна машина працювала швидко й невтомно. І вже 17 листопада 1937 року директор «Криворіжсталі» був розстріляний⁵. За що? Відповідь можна знайти у словах українського поета М. Драй-Хмари, репресованого у цей же час. На запитання дружини: «Чому тебе забрали?» – він відповів: «Тому, що я український інтелігент.»⁶

Якова Ілліча Весніка можна вважати справжнім інтелігентом, бо йому притаманні, усі риси, які є визначальними для інтелігента: висока освіченість та моральна чистота; культура; бажання зробити щось корисне для людей; почуття обов'язку й відповідальності перед Батьківщиною.

Феномен української інтелігенції ще потребує подальшого вивчення, бо на кожному етапі суспільного розвитку перед інтелігенцією постають інші завдання. У 30-х роках ХХ ст. стояли завдання вистояти в умовах жорстокого тоталітарного режиму й при цьому залишитись порядною людиною, яка не заплямувала свою совість вчинками, несумісними з поняттям «інтелігентність». Саме такою людиною в нашій пам'яті, в наших серцях залишиться Яків Ілліч Веснік – будівник і перший директор металургійного гіганта «Криворіжсталь».

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Філософський словник соціальних термінів. – Харків, 2005. – С. 337-339; 2. Капица В.Ф. Интеллигенция на рубеже XX века // Суспільне життя Криворіжжя на межі тисячоліть: Матеріали І Криворізької науково-практичної конференції. – Кривий Ріг, 2000. – С. 6-17; 3. Грамши А. Современный государь. Тюремные тетради // Избранные произведения: В 3 т. – Т. 3. – С. 110-114; 4. Воронова Т. Знавец і мрійник / Червоний гірник. – 2004. – № 119. – С. 3; 5. Енциклопедія Криворіжжя: 230-ти річчю з дня заснування Кривого Рогу присвячується. – У 2-х т. / Упорядник В.П.Бухтіяров. – Кривий Ріг, 2005. – Т. 1. – С. 180; 6. Белебега І.О. Українська еліта. – Харків, 1999. – С. 248. 7. Бичко А.К. Українська інтелігенція. Специфіка становлення та розвитку // Актуальні проблеми духовності: Збірка матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Кривий Ріг, 1995. – Вип. 1. – С. 47-51; 8. Литвиненко О. Соціальна пам'ять та інтелігенція // Людина і політика. – 2000. – № 3. – С. 10-13; 9. Таранов І.Е. О судьбах интеллигенции в Украине // Наука та наукознавство. – 1999. – № 2. – С. 18-24; 10. Ушакин С.А. Интеллигентность сквозь призму интересов // Полис. – 1998. – № 4. – С. 33-37.

В.А. Нестеренко

ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО-ДОСЛІДНОЇ КАФЕДРИ ІСТОРІЇ ТА ЕКОНОМІКИ ПОДІЛЛІА У СПРАВІ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ (1920–ТІ РР.)

Період політики «українізації» в УСРР – один найважливіших в історії українського модерного націотворення. Саме в цей час, незважаючи на авторитарний політичний режим, було закладено основи української етнічної нації, плідно розвивалась українська наука, освіта і культура. Велику роль у цьому процесі поряд із дослідниками центральних науково-дослідних установ та викладачами навчальних закладів відігравали науковці регіональних центрів. У даній статті йтиметься про наукову й науково-популяризаторську діяльність членів Кам'янець-Подільської науково-дослідної кафедри (НДК) у царині української мови та літератури. Протягом своєї історії вона кілька разів змінювала свою назву. Спочатку називалась НДК історії та економіки Поділля, потім - природи, сільського господарства, культури Поділля¹.

Це питання частково вже поставало предметом вивчення для вітчизняних істориків та краєзнавців. Загальні питання діяльності української інтелігенції у 1920-ті рр. проаналізовано в працях Даниленка В.М., Касьянова Г.В. та інших дослідників². Перша праця про наукову роботу Кам'янець-Подільської НДК належить відомому діячу Українських національно-визвольних змагань,